

Joó Mária

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Margaret Atwood spekulatív regényei (speculative fiction)

Etikai-kritikai kísérlet (ethical criticism)

Írásomban Atwood utóbbi évtizedben megjelent két regényére, *Oryx and Crake* (2003), *The Year of the Flood* (2009), valamint a legújabb, tematikusan kapcsolódó tanulmánykötetére, *In Other Worlds. SF and the Human Imagination* (2011) szorítokozom. A spekulatív irodalom műfajába tartozna még egy harmadik regénye, *The Handmaid's Tale* (1983), amelyről már sok tanulmánykötet jelent meg.

Marinovich Sarolta kandidátusi disszertációja Magyarországon talán elsőként vizsgált a nemek szempontjából egy irodalmi jelenséget, a fantasztikus irodalmat, annak két formájában, a gótikus és az utópikus regényben (Marinovich 1992). A dolgozat alapvetően történeti elemzés volt, de a nyolcvanas évekre is kiterjedt, így Atwood két korai regényére, *The Handmaid's Tale*-re és *Lady Oracle*-ra is. Egy érdekes párhuzamra derült fény Atwood legutóbbi kötetéből: ő is évekig hasonló témát kutatott készülő PhD disszertációja számára, de a *The English Metaphysical Romance* című kézirat befejezetlen maradt (Atwood 2011, 78 kk.). Marinovich Sarolta tudomásom szerint kéziratának csak a gótikus irodalomra vonatkozó részeit publikálta, az utópikus irodalommal foglalkozó részt nem. Ez utóbbihoz szeretnék csatlakozni, folytatva időben is az Atwoodra és a science fictionre/utópikus irodalomra vonatkozó gondolkodást. Írásom talán az újabban etikai kritikának¹ (ethical criticism) nevezett tudományos műfajba sorolható, mely pontosan megfelel a vizsgált tárgynak, a spekulatív irodalomnak. Mindenesetre a filozófia azon területei oldaláról közeledek tudomány és irodalom egymással érintkező határvidékei felé, melyek az emberi élet kérdéseit vizsgálják. A tradicionális filozófiai diszciplínák közül az etika és politikai filozófia, illetve újabb alkalmazási területeik, az ökológiai és feminista kritikai gondolkodás, bioetika foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel.

¹ Vö. Bényei Tamás kiváló összeállítását a *Helikon* 2007/4 különszámában

Ebben a kontextusban helyezem el Atwood regényeit, róluk és velük gondolkodom, „spekulálok”. Hagyományosabb erkölcsfilozófiai írásokban az irodalmi hősök és viselkedésük egy-egy erkölcsi jelenség konkrét példaként szoktak szerepelni, ha a szerző egyáltalán hivatkozik irodalmi művekre.²

NYIM5: *A szexualitás terei*, 2009. szeptember 18-19. Joó Mária hozzászól az egyik előadáshoz (balra tőle a képen Dr Marinovich Sarolta).

Mondanivalóm központi gondolata a gondolkodás/elmélet és az irodalom összeegyeztethetősége, melynek Atwood fent említett művei különösen ékes példái, illetve munkássága általában is meggyőző bizonyítéka. Sokan vannak az irodalomelmélet és filozófia művelői között is, akik azt gondolják, hogy az irodalomban nincs helye az elméleti problémáknak, a filozófiában/tudományban pedig a fantáziának, metaforáknak vagy személyességnek. E nézet szerint a science fiction (SF) nem irodalom; komoly, rangos szerzők nem, vagy csak kivételesen írnak SF-t. Atwood

² Ha igen, akkor megtalálhatjuk ezeket a filozófusokat az etikai kritika képviselői között, mint kedvelt szerzőim közül Martha Nussbaumot (vö. Bényei Tamás és Kovács Zoltán bevezető tanulmányát a fenti helyen).

irodalmi rangja vitán felül áll, az ő esetében aligha lehet komolyan kétségbe vonni művei irodalmi státuszát, bár volt, aki megtette (Birkerts 2003)!³

A SF irodalmi státusza régóta éles viták tárgya: folyik a műfajháború.³ Fantázia, valóság és gondolkodás viszonyáról Atwood is gyakran elmélkedett előadásaiban, cikkeiben. Az SF helyett a spekulatív irodalom (speculative fiction) terminust találóbbnak tartja (Atwood 2011). A tudományos elmélet területéről Donna Haraway-t szeretném Atwood mellé állítani, aki írásaiban bátran él a fantázia, személyesség, humor irodalminak is nevezhető eszközeivel. Elméleti pozíciójuk is rokonítható az ökológiai és a feminista gondolkodás területén, ahogy ezt Shannon Hengen is látja (2006). Még alapvetőbb párhuzamosságot látok az utópia műfajának őse, Platón *Allama* egyes vonásai és a két Atwood regény, főleg az *Oryx and Crake* tudósa és a platóni filozófus-király eszméje között.

Ökológiai válság, disztópia és feminizmus

A Marinovich Sarolta disszertációja óta eltelt több mint két évtizedben egyértelművé vált az általa is észlelt tendencia, hogy a negatív utópiák, disztópiák orwelli korát éljük míg az utópiák eltűntek. A kilencvenes évekre megbukott a szocialista rendszerekkel együtt a marxizmus társadalmi utópiájának még a lehetősége is. A nyugati gondolkodás utópikus energiái kimerülőben vannak (a történelem véget ért?), egyedül a feminista elmélet hisz egy jobb jövő lehetőségében és egyes környezetvédő csoportok törekszenek alternatív életformákkal kialakítani azt. Az ökológiai gondolkodás azóta sokféle irányzatot, politikai és etikai felfogást hozott létre a mélyökológiától az anarchista tiltakozó- és mentőakcióktól a fenntartható fejlődés vagy a permakultúra alternatív közösségeiig. A feminista kritikai szemlélet pedig alapvetően rokon indíttatású az ökológiai kritikával a Nő - Természet analógia alapján. Atwoodot bizvást tekinthetjük az ökofeminizmus irodalmi, míg Donna Haraway-t elméleti képviselőjének.

Atwood újabb regényeiben együtt jelenik meg disztópia és utópia: a pusztulás látomásában is, amely az erőteljes ökológiai és feminista kritika irodalmi megjelenési formája, feltűnnek alternatívák és némi remény az újrakezdésre. Regényei általában sem nevezhetők optimistának, sötét erők munkálnak hősei sorsában. Az említett művek a disztópiák sorába tartoznak, bár nem sugároznak egyértelmű reménytelenséget, inkább ambivalenciát. Atwood saját szóalkotása szerint az 'usztopia' lenne a találó elnevezés (Atwood 2011, 91). A mintegy 20 évvel korábbi mű *The Handmaid's Tale* is

³ PMLA vol. 119, no.3. *SF and Literary Studies: the Next Millennium*. Ed. Marleen S. Barr Introduction 429-30.

ide tartozik a műfaj tekintetében, de az ökológiai kritika tekintetében nem. Ezért sem foglalkozom vele. A két újabb regény scenáriója a katasztrofikus és hirtelen, özönvízszerű pusztulás világa: az emberiség szinte teljesen kipusztult, néhány egyén és csoport kivételével, akik túlélésére van remény. Méginkább biztos a fennmaradás a génmanipulációval létrehozott tökéletes emberek új fajtája számára. Az ökológiai katasztrófa és az ember genetikai átalakítása, művi reprodukciója a mai kor félelmetes lehetőségei és vágyai, mindkettő már a küszöbön áll, mint tudományos felfedezés és megállíthatatlan folyamat. Ami a jelen pillanatban nem létezik, holnap valóság lehet, a fantázia és a valóság közel kerültek a tudományban, míg az irodalomban mindig is összetartoztak.

Atwood feminizmusa: a gender jelentősége

A nemek szempontjából egyértelmű a két regény közti különbség. Ha kicsit sarkítva fogalmazok, az *Oryx and Crake* (OC) a pusztuláshoz vezető világa inkább a férfiaké, míg *The Year of the Flood* (TYF) a túlélés világa inkább a nőké. Az OC két főhőse férfi, bár van egy harmadik, női szereplő, Oryx, aki mindkét férfi életében az ideális nő, de ő inkább a két férfira gyakorolt hatásában van jelen, csak rajtuk keresztül látjuk. Az OC világa a tudomány és a kereskedelmi cégek férfivilága, itt él a génkutató Crake és barátja, Jimmy, a reklámszakember, az ő feladata az új csodaszerek piacositása. Egyedül ő marad életben a három főszereplő közül, a kísérleti új emberek csoportján kívül. Velük együtt Snowman néven a másik regényben is szerepel. A TYF főhősei többségükben nők (Toby és Ren a két főalak), túlélésük a barátság erején is múltott, és azon, hogy a katasztrófa előtt már egy alternatív életformát kifejlesztő közösségben megtanultak a modern technika, sőt elektromosság használata nélkül a környező élővilággal összhangban élni. A God's Gardener közösségek a hatalom ellenőrzésétől elrejtőzve önellátó, növénytermesztő, vegetáriánus életmódot folytattak, spirituális- vallásos alapon. Többségükben nők és gyermekek alkották a csoportokat, de férfiak is voltak közöttük, vezetőjük is férfi, Adam One. A két nem kapcsolata, a szexualitás, szerelem és utódnemzés problémáinak „megoldása” a két mű fontos vonulata. Az OC két férfi főhőse életében a szerelem vagy jelentéktelen szex formájában létezik, vagy szenvedést, problémát jelent. A tudós Crake így ítéli meg szerepét általában véve is az emberi kapcsolatokban, ezért racionálisan megoldja a szerinte túlértékelt problémát. Genetikai manipuláció segítségével kiiktatja a vele járó érzelmi zavart és pusztán időszakosan visszatérő nemiséggé (tüzeléssé) változtatja, mint több főemlősnél. Az utódnemzést már a katasztrófa előtt leválasztották a szexualitásról gyógyszerek segítségével, amelyből így kiiktatták a véletlen

szerepét. A tudósok dolgoznak a kívánság szerinti utód génmanipulációval létrehozandó előállításán, amely végül kísérleti stádiumban sikerül. A szexualitás így tisztán árúvá válik, a prostitúció nem szűnt meg, a nők kiszolgáltatottsága és bántalmazása sem, akik továbbra is csak a szegények közül kerülnek ki. Az egyik főhős is táncosnőként, konzumlányként bántalmazás áldozata volt, mielőtt a kertészek befogadják. Ezzel szemben a szerelem érzelme a TYF női főhősei életében fontosabb, akár titkolt sóvárgásként él, akár barátságként, a szexualitás egyikük számára a megélhetés eszköze volt a katasztrófa előtt, melyhez később is a bántalmazás és erőszak traumatikus élménye kapcsolódott.

Ezek a regények az elméleti gondolkodás anyagául szolgálhatnak, konkrét morális és politikai nézeteket, életformákat jelenítenek meg: az irodalom segítségével megérthetjük, átélhetjük egyes absztrakt álláspontok jelentőségét. Ezt a génkutatás és az alternatív ökológiai közösségek kérdései példáján fogom bemutatni.

A genetikailag tökéletesített ember

A gender témájának felvetése a génkutatás kérdéseihez vezet. A mai bioetika legvitatottabb kérdése az emberi génállomány átalakítása nem gyógyítási céllal, hanem akár egyéni kívánságok szerint - jelenleg még utópia, holnapra azonban lehetőség. A mai bioetikai álláspontok többsége szerint ez nem helyeselhető, meg kell tiltani a nem gyógyító célú kísérletezést. Azonban arról is lehet hallani, hogy titokban mégis folynak az ember mesterséges, génmódosított előállítására vonatkozó kutatások. A probléma az, hogy nem jelölhető ki világosan a határ a gyógyítási célú és a másféle átalakítást célzó kutatások között, még kevésbé belátható az elméleti kutatás és a gyakorlati alkalmazás kapcsolata és következményei. Az eugenetika tekintetében meglehetősen egyetértés uralkodik, vagyis súlyos betegségek diagnosztizálására, gyógyítására a génszűrés, a génmanipuláció egyes eredményei, eljárásai alkalmazhatóak. A végső kérdés a tetszés szerinti testi és lelki tulajdonságokkal rendelhető gyermek – a szülők kívánságai szerinti - előállítása, illetve a tudósok által tökéletesített emberi faj kikísérletezése és létrehozása. Ez jelenik meg valóságként az OC-ben, a Crakersek létrejöttével, a tudós Crake szellemi gyermekei kísérleti példányaiban. Atwood regénye azt mutatja, hogy a mai tiltás nem lehet tartós akadálya a kísérleti kutatásoknak legalább két okból. Az egyik ok a korlátlan tudásvágy, az emberi szellem egyik pozitív jellemzője. Amire képes a tudomány, azt meg is csinálja: nem lehet gátat szabni neki. A másik ok az emberi vágyak, szükségletek határtalan volta. (Mindkét antropológiai jellemző már Platón államában szerepel.) Az ember vágyainak nincs természetes határa, nem

különíthetőek el a természetes és nem-természetes vágyak. A mindenféle vágyakat (testi tökéletesség, vagyon, hatalom, élvezet, stb. iránt) a kereskedelem kapcsolja össze az anyagi érdekek motiválta termelő cégekkel, a globális profitszerzés mechanizmusa finanszírozza a génkutatást. Az OC társadalmá ilyen hatalmas kutató/kereskedelmi társaságok, cégek enklávéiból áll, afféle kis államok örökkel, titkos rendőrséggel.

Természet-kultúra: Haraway és Atwood

Az Atwood regények nyomán felmerülő filozófiai és antropológiai kérdés, hogy milyen tulajdonságok teszik emberré az embert, melyek a lényegi, nem változtatható jellemzői. Ez adhatna elméleti megalapozást a génmanipulációra vonatkozó politikai-etikai szabályozásnak. Ilyen biztos alapunk azonban az ember tekintetében nincs, csak estleges, változékony és vitatható megegyezések, azok is elméleti fikciók, mint a társadalmi szerződés elmélete. A jelenkori antropológia felfogását az ember természetéről jól kifejezi az a paradoxon, mely szerint az embernek az a természete, hogy nincs természete (az állatokkal összehasonlítva), önmagát létrehozó (auto-poétikus) lény (akár genetikailag módosítva, új formában). Az ember már katasztrófával fenyegető instrumentális viszonyulása a természethez nem orvosolható a „Vissza a természethez!” naiv rousseau-i jelszóval. Bár ma is sok, ezen a naiv feltételezésen alapuló ún. alternatív életformát folytató közösség létezik, Amerikában hagyományuk is van (Amis és quaker közösségek). A „természetes ember”, „természetes életmód” kifejezés jelentése bizonytalan, a kultúra, civilizáció, technika és tudomány alkotja az ember „természetét” (második természetnek is nevezték korábban). A hagyományos dichotómikus természet-kultúra ellentét helyett a kettőt inkább szétszálazhatatlan egységben, „természetkultúra”-ként kell felfogjuk, Donna Haraway elmélete és szóalkotása szerint (Haraway 2003). Korábbi műveiben ezt az emberi–technikai kettősséget jelölte Haraway kiborg szimbóluma: kiborgok vagyunk (Haraway 2002, 504). De így gondolja-e Atwood?

Morális szempontok: Rossz tudós – jó öko-kertész?

Természetesen elsősorban a regény, a fikció szintjén keressük a választ, bár nem hagyjuk figyelmen kívül a non-fiction megnyilvánulásait. Annyiban rokoníthatók Atwood regényei és Haraway felfogása, hogy nem állítják feketén-fehéren szembe egymással a rossz tudomány, technika és a jó, természetes életmód képviselőit: a tudós nem elvetemült és gonosz (Crake és Jimmy) és a Kertészek öko-kommunája nem ártatlan és erkölcsös

képviselőkből áll. Pusztán azáltal, hogy lemondtak a technika használatáról, valamint növényeket természetnek és fogyasztanak nem jobbak másnál. A génkutató zseniális tudós: Crake magányos ember, nem gonosz, sőt jót akar. A szenvedés okait akarja kiküszöbölni az emberi génkészletből. Barátja, Jimmy a marketinges átlagos képességű, érzékeny ember. Mindkettőjük életét magányos gyermekkoruktól fogva nyomon követhetjük, így megérthetjük tetteiket. Ha nem is értünk egyet velük, el tudjuk képzelni, hogyan jön létre a végzetes tett (Crake) vagy a végzetes mulasztás (Jimmy, Oryx). Bár Crake nem elvetemült vagy őrült, mégis ő az, aki előre megfontolt szándékkal kiírta az emberiség nagy részét. De nem gyűlöletből vagy rossz szándékkal! Mint racionális elme arra az elméletileg helytálló következtetésre jutott, hogy mivel az emberek létszáma az ökoszisztéma teherbíró képességét katasztrofálisan meghaladja és viselkedésük tönkretette azt, sürgősen és radikálisan meg kell tőlük szabadítani a Földet, hogy az ökoszisztéma helyreálljon. Tehát ki kell irtani az embereket: „békésen”, vagyis tudtuk nélkül egy halálos komponenset tartalmazó csodaszer révén, mely szexuális örömeiket ígér. Ezért, mintegy „önként” fogják megvenni. Ugyanakkor egy javított kiadású emberfaj kell, hogy felváltsa a jelenlegit, mivel feltételezhető, hogy az ismert emberi törekvések, tulajdonságok és technikai eszközök újból ugyanarra a sorsra juttatnák az ökoszisztémát és újakezdődne minden.

A tudomány szerepe ambivalens a regények dramaturgiájában, a tudomány kétélű fegyver. Bár itt a pusztulás eszköze, de egyben lehetővé is teszi egy új ember létrehozását, aki békés növényevő. Bár a regény végén az emberiség újjászületése a régi emberek kis csapatának megmaradásával is megvalósíthatónak látszik a technikai civilizáció teljes pusztulása esetében is.

A másik, a jó oldalon állnak az ökokertészek, Isten kertészei. Az üldözött, szegény, környezetbarát életmódot folytató csoport sem nemes és felvilágosult lények elvi alapon szervezett gyülekezete (bár ilyen is van köztük), hanem olyanokból áll, akik véletlenül vagy szükségből csatlakoztak hozzájuk és kételkednek a spirituális elvekben, az imákban és a meditációk erejében. Az egyik főhősnő konzumtáncosnőként dolgozott mielőtt elmenekült az őt bántalmazó főnöke elől. A csoportok vallásos, spirituális életmódot folytatnak. Tehát mindkét oldalon többé-kevésbé esendő emberek vannak, akik végül is ugyanúgy meghalnak, a fertőzéssel terjedő kórokozó a kiváltságos elitet sem kíméli. De nem azonos mértékben viselik a morális felelősséget a katasztrófáért és ez egyfajta igazságszolgáltatásként kifejezésre jut sorsukban. A katasztrófát azok élik túl nagyobb számban, azok képezik az emberiség fennmaradásának zálogát, akik a szegénységben megtanulták túrni a szenvedést és rendelkeznek önfenntartási készségekkel (a Kertészeknél megtanult növénytermesztési tudással) és felkutatják és segítik egymást. Az emberiség szellemi kultúrája az ő emlékező és hagyományozó

képességükön múlik, mivel az erre szolgáló technikai eszközök, adathordozók mind használhatatlanná váltak. Ők már korábban lemondtak ezek használatáról és visszatértek a szóbeli tanulás és emlékezés ősi módszerére. A kultúra bennük és általuk újból orális formát öltött, ezért a korábbi kiteszítottak most az emberiség fennmaradása szempontjából értékesebbnek bizonyultak, Bibliái reminiscenciák visszhangoznak sorsukban.

Politikai kérdések: hierarchia, ellenőrzés

A jólét és hatalom társadalmi megoszlásához szintén hozzátartozik a tudományos felfedezések adta lehetőségekhez való hozzáférés lehetősége. Kik fognak hozzáférni a jobb életminőséghez, egészséges, biztonságos környezethez, amikor ez globális méretekben szennyezetté és veszélyessé válik? A regények társadalmában a kiváltságos kevesek, a legkiválóbb kutatók és az őket alkalmazó cégek korporatív elitjei körülzárt birodalmaikban élvezik a legújabb felfedezések biztosított életkörülményeket, de biztonsági őnök állandó megfigyelése alatt élnek. Szinte Platón Államának szerkezetét idézi a két vezető réteg, a tudósok/filozófusok és az őnök munkamegosztása. Kétkezi munkát sem Platón államában sem itt nem végeznek az elitek, a két atwoodi disztópiában is csak a külső területeken élő szegények dolgoznak. Az őnök figyelő tevékenysége azonban rájuk is kiterjed, bár a szegények jobban el is tudnak rejtőzni a káosz és a fenyegető veszélyek zónájában. Itt a szabadság is nagyobb, mint a zárt elitek világában, ahol a modern kommunikációs eszközök használata mindenkit megfigyelhetővé tesz. A kertészek közössége ezért is mellőzi ezek használatát, bár a fiatalabbak a tiltás ellenére gyakran nem tudnak ellenállni a videofónok és egyéb csábításának. Az elit tagjait is csábítja a plebs között uralkodó szabadosság, kalandot, szórakozást keresni járnak ide. A zónák közti átjárás azonban csak egyirányú, az elit privilégiuma. A plebs világában (pleebland) élők nem léphetnek be az ő világukba: fertőzést, betegséget hurcolhatnának be a jólét, biztonság és állandó felügyelet körzetébe. A szegénység és káosz nagyobb szabadsága a benne élőknek nagyobb veszélyt is jelent. Az őnök gyakran titokban meggyilkolják az elit számára veszélyesnek ítélt személyeket, így a kertészek közül is gyakran eltűnnek egyesek.

Crake, a tudós-király avagy a tiszta ész terrorja

A legveszélyesebb párhuzam Platón filozófuskirálya és a zseniális tudós, Crake között abban áll, hogy a filozófuskirály esetében is a tudáson, a tudományon alapul a közösség sorsa feletti döntési joga. Crake dönt a jövő ember tulajdonságairól: amit veszélyesnek vagy fölöslegesnek ítél, azt a jobbítás szándékával genetikailag megváltoztatja. A szexualitás súlyát és állandó jelenlétét az emberek életében túlértékeltnek tartja, ezért teremtményeiben kizárólag fajfenntartó funkciót hagy meg, mint egyes főemlősöknél. Az emberi nőstények 3 évenkénti jól látható tüzelése és válogatás nélküli párosodási hajlandósága sok felesleges frusztrációt és lelki fájdalmat szüntet meg az emberi himeknél. Crake a fantáziálást, művészi hajlamot is veszélyesnek ítéli, ezért a Crakerek földhözragadtan egyszerű agyi struktúrákkal rendelkeznek, a szimbolikus gondolkodás képességével nem, nehogy újból létrehozzák a vallást. (Az álmodás képességét nem sikerült kiiktatni.) Ez a szándéka nem sikerült, az új emberek kis csoportja hamarosan istenszerű lényt teremt a történetekből, melyet a velük törődő egyetlen túlélő, Jimmy mesél nekik az őket megalkotó, teremtő Crake-ről. Azért nem lehet tehát egy tudósra, de még csak tudósokra sem bízni annak eldöntését, hogy mi a jó, mert ez nem tudományosan eldönthető kérdés.

A mai filozófiai felfogások többsége ezt a nézetet vallja, míg Platónnál a jó fogalma metafizikai alapon nyugszik és megismerhető, de csak a filozófusok képesek rá. A mai erkölcsfilozófia szerint a döntés mindig esetleges, részleges, csak bizonyos emberek jóról alkotott véleményét képviseli (az egyik nemét, osztályt, csoportot) és ez is történetileg változik. Már csak ezért sem lehetséges a jövőre nézve eldönteni, hogy mi a jó és még kevésbé az egész emberiség szempontjából. Crake, a tudós kitervelte és tudatlan, nemtörődöm segítőivel (Jimmy és Oryx) megvalósította az ész tökéletes terrorját. Ő maga úgy gondolja, hogy a Paradicsom boldogságát tervelte ki és megvalósításán, a Paradicsom Projektben dolgozott egész életében.

A paradicsomi új ember?

A pusztulás utáni körülmények csak az új emberek számára jelentik a Paradicsomot, az ember eredeti állapotának körülményeit. Az ő igényeik fáradság nélkül kielégíthetők, mivel igen egyszerűek. Táplálékra, szállásra, ruhára nincs gondjuk. Crake igen környezetbarát élőlényre alakította őket: növényevők, leveleket fogyasztanak, bőrük alkalmazkodott a környezethez, nem igényel ruhát, nem fáznak, ezért nem építenek majd védelemül házat, az állatokra sem vadásznak és így nem pusztítják ki őket. Testük tökéletes, mely

genetikailag immunis a fertőzésekre: nem lesznek betegeknek sem. Gyönyörűen énekelnek, érzelmeiket doromboló hanggal fejezik ki, barátságosak és szelídek, elégedettek és nem túl kíváncsiak. Paradicsomi lét? Örök boldogság? Érdemes megemlíteni Crake megoldását a halhatatlanság örök emberi vágyának megoldásáról. Szerinte a halhatatlanság nem más mint a halál tudatának és így a tőle való félelemnek a hiánya. A Crakerek nem tudnak róla, hogy meg fognak halni, mivel nem láttak még közülük senkit meghalni. Ez az idő múlásával azonban megtörténhet, mivel a terv szerint lassú testi hanyatlás nélkül kb. 30 éves korukban hirtelen halnak meg.

A régi emberek néhány csoportja életben maradt. Mit fognak egymáshoz szólni, ha találkoznak az újakkal, melyik marad életben, hogyan alakul a Föld sorsa? Nem sikerült az új teremtés, a tökéletes váltás terve, de a Föld ökoszisztémája a környezetet szennyező technikai civilizáció megszűntével már kezdi regenerálni önmagát. A pusztulás éve után van remény!

Felhasznált irodalom

- Atwood, Margaret. 2011. *In Other Worlds. SF and the Human Imagination*. New York.
- . 2009. *The Year of the Flood*. London.
- . 2003. *Oryx and Crake. A Novel*. New York.
- . 1985. *The Handmaid's Tale*. Toronto.
- Birkerts, Sven. 2003. „Present at the Re-creation” (Review of *Oryx and Crake* by M. Atwood). *New York Times Book Review* (18 May 2003, 12).
- Hengen, Shannon. 2006. Margaret Atwood and Environmentalism. In Coral Ann Howells (ed) *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*. Cambridge, 72-86.
- Howells, Coral Ann, ed. 2006. *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*. Cambridge.
- . 2006. *Margaret Atwood's Dystopian Visions: The Handmaid's Tale and Oryx and Crake*. In Coral Ann Howells (ed) *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*. Cambridge, 161-176.
- Haraway, Donna. 2004. „A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s”. In *The Haraway reader*. London – New York: Routledge, 7-46.

- . 2003. *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- . 2002 (1985). „Kiborg-kiáltvány. Tudomány, technológia és a szocialista feminizmus az 1980-as években.” Ford. Bocsor Péter.⁴ In Bókay Antal et al eds. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris, 503-520.

⁴ A fordítás csak részletes. A teljes Haraway szöveget („A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s”) lásd a *The Haraway reader* kötetben (Haraway 2004) – szerk. megjegyz.